

УДК 378.147:373.3.011.3-051:57/58

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У НАВЧАННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

І. Л. Вікторенко

У статті порушено проблему методичної підготовки майбутнього вчителя до формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів. Готовність майбутнього вчителя до оволодіння методичною компетентністю постає як необхідний компонент його професійної готовності. Проаналізовано сучасні погляди вчених на розуміння професійної і методичної компетентностей учителя. Запропоновано авторське трактування понять «професійна компетентність учителя природознавства початкових класів», «методична компетентність учителя природознавства початкових класів». Стаття є теоретичною основою подальших емпіричних досліджень.

Ключові слова: учитель початкової школи, траєкторія професійного становлення та зростання майбутнього вчителя, предметна природознавча компетентність молодшого школяра, компетенція, компетентність, професійна компетентність учителя, професійна компетентність учителя природознавства початкових класів, методична компетентність учителя природознавства початкових класів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Зважаючи на поступові кроки в напрямку реформування вищої школи України, що наближують усіх учасників цього процесу до освіти європейського рівня, відповідальність вищих навчальних закладів за стан фахової підготовки майбутніх спеціалістів зростає з кожним днем. Одним із основних завдань розвитку педагогічної освіти є приведення змісту фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційно-технологічної, практичної та соціально-гуманітарної підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників до вимог інформаційно-технологічного суспільства та змін, що відбуваються в соціально-економічній, духовній та гуманітарній сфері, у дошкільних

та загальноосвітніх навчальних закладах [7]. Саме тому сьогодні головну увагу зосереджено на підготовці нового покоління педагогів, готового до вирішення творчих і дослідницьких завдань, розв'язання складних професійно-педагогічних проблем навчання і виховання з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Вища педагогічна школа покликана забезпечити успішне проходження кожним студентом *власної траєкторії професійного становлення та зростання* майбутнього вчителя, який матиме високу професійну компетентність, розвинені творчі здібності, дослідницькі вміння, духовно-моральні цінності, буде ерудованим, ініціативним, конкурентоспроможним на світовій арені, готовим до рефлексивної діяльності і постійного самовдосконалення, спроможним виховати майбутнє покоління, здатне креативно мислити, нестандартно підходити до життєвих ситуацій, виявляти пізнавальну активність, ініціативу, критично аналізувати власні дії.

Для того, щоб сьогоднішній студент став справжнім учителем до навчання учнів природознавства, необхідна його якісна *методична підготовка*. Це особливо важливо, коли йдеться про професійно-педагогічну підготовку майбутнього вчителя початкових класів, оскільки саме він, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, який вважається сензитивним періодом для еколого-природничої освіти й виховання особистості, продовжує формування *природознавчої компетентності молодшого школяра* – особистісного утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа» [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз літератури свідчить про те, що питання методичної компетентності вчителя є предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Досліджуючи феномен методичної компетентності, науковці пов'язують його з викладанням певного навчального предмета: математикою (І. Акуленко, О. Борзенкова, Н. Глузман, А. Кузьминський, Н. Кузьміна, І. Малова, В. Моторіна, С. Скворцова, Н. Тарасенкова, Р. Шахмарова та ін.), іноземною мовою (В. Баркасі, О. Бігич, С. Івашнова, О. Ігна, В. Калінін, Л. Калініна, А. Мормуль та ін.), інформатикою (Т. Бойко та ін.), фізичною культурою (Р. Карпюк, О. Онопрієнко та ін.). У наукових джерелах також представлені

експериментальні дані проблеми формування методичної компетентності майбутнього вчителя гуманітарного профілю (А. Волощук, В. Коваль, А. Мормуль, О. Семенов, В. Сидоренко, Л. Черчата та ін.) і майбутнього вихователя дошкільного закладу (О. Ільченко та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значно менше досліджена проблема формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи (О. Бігич, О. Борзенкова, Я. Гаєвець, Н. Глузман, С. Івашнова, Л. Коваль, Т. Руденко, О. Савченко, С. Скворцова, К. Ткаченко). Аспект формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у навчанні природознавства молодших школярів залишився поза увагою науковців. Водночас загальні положення методичної підготовки студентів до викладання природознавчих дисциплін у початковій школі представлені у фундаментальних дослідженнях провідних учених України, а саме: Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди. До того ж останнім часом з'явилися дослідження, предметом яких стала *природознавча компетентність* майбутнього вчителя (учня) початкової школи (А. Бальоха, І. Жаркова, С. Приходько) як складової професійної підготовки вчителя.

Тож, не зважаючи на значну кількість наукових праць, які розкривають проблему професійної підготовки фахівців, питання формування методичної компетентності майбутнього вчителя освітньої галузі «Природознавство» є недослідженим і потребує всебічного вивчення та обґрунтування. Це сприятиме підвищенню рівня професіоналізму та компетентності вчителів і відповідатиме новим соціальним та освітнім вимогам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Зважаючи на означене, актуальним є питання формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в навчанні молодших школярів природознавства, що забезпечить, з одного боку, сформованість його природничо-наукових, психолого-педагогічних, дидактико-методичних знань, умінь й особистого досвіду в застосуванні під час викладання зазначеного курсу, а з іншого – готовність і здатність до формування природознавчої компетентності учнів початкової школи.

Готовність майбутнього вчителя до оволодіння методичною компетентністю та доцільної її реалізації в межах освітньої галузі «Природознавство» постає як необхідний компонент його професійної

готовності. Отже, *мета дослідження* полягає в презентації власного розуміння поняття «методична компетентність учителя природознавства початкових класів» як неодмінної умови його готовності до формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вирішення проблеми формування методичної компетентності як найважливішого феномена та складника професійної підготовки вчителя обумовлює необхідність визначення вихідних положень: передусім, визначення понять «компетенція» – «компетентність», «професійна компетентність учителя», у т.ч. учителя початкових класів, «професійна компетентність учителя природознавства початкових класів», «методична компетентність учителя природознавства початкових класів».

Детальний аналіз трактування понять «компетенція» – «компетентність», «професійна компетентність учителя» представлено в роботі автора [3, с. 262–264]. Узагальнення представлених у довідкових та наукових джерелах міркувань щодо розмежування та співвідношення понять «компетенція» – «компетентність» дало підстави зробити висновки:

- змістові характеристики наочно ілюструють розбіжності досліджуваних дефініцій, тому поняття «компетенція» і «компетентність» слід розмежовувати;
- компетентність розглядається ширше, ніж компетенція; компетенція є складовою компетентності;
- компетенція – це деяка відчужена, наперед задана (державою, певними установами або окремими особами, що організовують той чи інший вид діяльності), вимога (норма) до підготовки особи, її знань та досвіду діяльності в певній сфері, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання; вона є ідеальною;
- компетентність – це оцінка досягнення попередньо заданої норми, тому є реальною (відноситься до особистості «тут і зараз»); компетентність – це результативний блок, сформований у процесі оволодіння знаннями, вміннями, навичками (компетенціями) і вказує на здатність, схильність та готовність індивіда до виконання певного виду діяльності.

– компетентність виступає як володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності;

– компетентність є *інтегративною* особистісно-діяльнісною категорією, яка формується в результаті поєднання початкового особистого досвіду, знань, пізнавальних та практичних умінь і навичок, способів діяльності, мотивації, ставлення, цінностей та етичних норм, емоцій та вольових зусиль у процесі діяльності стосовно кола предметів і процесів певного виду діяльності [3].

Найважливішою характеристикою фахівця, готового до здійснення професійної діяльності, самостійного, відповідального виконання професійних функцій, є його *професійна компетентність*. Зроблені нами раніше кроки щодо уточнення змісту базових понять «компетентність» – «компетенція» привели нас до інтерпретації феномену «*професійна компетентність учителя*», у тому числі й учителя початкових класів, яку розуміємо як інтегративну якість особистості, що виявляється в здатності вчителя реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості тощо), готовності (спроможності) виконувати різноманітні професійні функції для успішної продуктивної педагогічної діяльності, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення [3].

В аспекті досліджуваної проблеми привертають увагу наукові висновки С. Скворцової: дослідниця систематизувала досвід вітчизняних та зарубіжних учених, які присвятили свої праці сутності й змісту формування професійної та методичної компетентностей майбутніх учителів, що дозволило їй запропонувати авторське трактування понять «професійна компетентність учителя початкових класів», «професійна компетентність учителя математики», «методична компетентність учителя математики» [10; 11].

Наше звернення до вищеназваних та інших експериментальних досліджень [1; 2; 4; 5; 6; 9] дало можливість з'ясувати сутність досліджуваних явищ з позиції підготовки вчителя природознавства в початковій школі. Тож, у нашому дослідженні під *професійною компетентністю вчителя природознавства початкових класів* ми розуміємо:

– *інтегративну властивість особистості*, що виявляється в *здатності* вчителя до педагогічної діяльності, а саме до організації навчально-виховного процесу відповідно до сучасних вимог підготовки

молодших школярів на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів; *готовності* виконувати різноманітні професійно-педагогічні функції під час навчання молодших школярів змісту початкової загальної освіти, що визначається навчальним предметом та освітньою галуззю «Природознавство» для успішної продуктивної педагогічної діяльності, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення;

– *єдність теоретичної й практичної готовності* учителя (предметно-теоретичної – природничої, психолого-педагогічної і дидактико-методичної) до формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів;

– *спроможності результативно діяти*, ефективно вирішування велике розмаїття методичних задач різного роду складності, що виникають під час навчання молодших школярів природознавства.

В основу трактування досліджуваного феномену була покладена ідея про структуру професійної компетентності вчителя як єдності професійно-діяльнісного, комунікативного та особистісного компонентів [11].

Найважливішим компонентом професійної компетентності вчителя є його *методична компетентність*, набуття якої є однією з цілей підготовки фахівців у педагогічному виші. Узагальнюючи погляди різних учених-педагогів щодо розуміння сутності цієї категорії, Я. Гаєвць прийшов до висновку, що науковці користуються різною термінологією: «*методична компетентність*», «*дидактико-методична компетентність*», «*професійно-методична компетентність*» [4]. О. Борзенкова [2] і Н. Глузман [5] розглядають методичну компетентність у взаємозв'язку із предметною компетентністю, тобто *методико-математичну компетентність*. О. Бігич говорить про *методичну компетенцію* вчителя початкової школи у викладанні іноземної мови [1], трактування якої, на нашу думку, відповідає змісту методичної компетентності; автор конкретизує зміст як сукупність методичних знань, навичок і умінь та індивідуальних, суб'єктивних й особистісних якостей учителя, яка функціонує як здатність проектувати, адаптувати, організовувати, вмотивувати, досліджувати й контролювати навчальний, пізнавальний, виховний і розвиваючий аспекти іншомовної освіти молодших школярів у класній і позакласній роботі, а також спілкуватися з учнями.

Аналізуючи розуміння різних науковців поняття «методична компетентність» у структурному плані, можна стверджувати, що вони майже єдині в поглядах на компоненти досліджуваного феномена як такі, що являють собою сукупність методичних знань, операційно-методичних та психолого-педагогічних умінь, особистого досвіду їх застосування, а також технологічної готовності професійно використовувати в навчальному процесі сучасні інформаційні та навчальні технології, методики і прийоми (І. Акуленко, В. Кожухов, А. Кузьмінський, А. Мормуль, Н. Тарасенкова, Н. Цюлюпа та ін.); готовності виконувати професійно-методичні функції (Л. Банашко, В. Шаган); готовності проведення занять за різними навчальними комплектами (С. Скворцова); спроможності ефективно розв'язувати стандартні та проблемні методичні задачі, що виникають у ході педагогічної діяльності вчителя (О. Зубков); дослідницьких знань та вмінь з предмету навчання (предметних) й методики його навчання, ціннісного ставлення до методичного вдосконалення результатів своєї професійної діяльності шляхом самоосвіти, самореалізації, соціалізації та особистісного розвитку (Н. Глузман, Н. Цюлюпа); професійно значущих якостей особистості (Н. Кузьміна, Т. Мамонтова).

Логіка нашого дослідження вимагає визначення поняття «методична компетентність учителя природознавства початкових класів»: теоретична і практична *готовність* учителя до формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів під час навчання освітньої галузі «Природознавство», що виявляється у сформованості предметно-теоретичних (природничих), психолого-педагогічних і дидактико-методичних знань і вмінь, досвіду їх застосування і особистісно значущих якостей особистості; *здатності* вчителя до організації навчально-виховного процесу відповідно до сучасних вимог підготовки молодших школярів на засадах особистісно зорієнтованого, технологічного і компетентнісного підходів; *спроможності результативно діяти*, ефективно розв'язувати методичні задачі різного роду складності, що виникають під час навчання молодших школярів природознавства; *готовності* виконувати різноманітні професійно-педагогічні функції під час навчання молодших школярів змісту початкової загальної освіти, що визначається навчальним предметом та освітньою галуззю «Природознавство» для успішної продуктивної педагогічної діяльності, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення.

Проведене наукове дослідження дозволяє припустити, що в результаті фахової підготовленості до зазначеної діяльності сучасний учитель має набути методичної компетентності, що орієнтує його на роботу з молодшими школярами та готує до її здійснення на професійному рівні.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти метою фахової підготовки має стати формування методичної компетентності майбутнього вчителя у навчанні природознавства молодших школярів як неодмінної умови його готовності до формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів в межах освітньої галузі «Природознавство». Формування в студентів означеної властивості відбувається шляхом опанування майбутніми фахівцями системи навчальних дисциплін, серед яких основний вплив має курс «Методика навчання освітньої галузі «Природознавство». У статті викладено авторське розуміння системи взаємопов'язаних понять: «компетенція» – «компетентність», «професійна компетентність учителя», у т.ч. й учителя початкових класів, «професійна компетентність учителя природознавства початкових класів», «методична компетентність учителя природознавства початкових класів».

Наступним кроком дослідження є виокремлення структури готовності вчителя початкових класів до формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів

Література

1. Бігич О. Б. Теоретичні основи формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи [Текст] : дис. ... д. пед. наук : 13.00.02 / Бігич Оксана Борисівна ; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2005. – 485 с.
2. Борзенкова О. А. Формирование методико-математической компетентности будущего учителя начальных классов: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08 / Ольга Александровна Борзенкова. – Самара, 2007. – 224 с.
3. Вікторенко І. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до соціалізації обдарованого молодшого школяра в контексті соціокультурного розвитку суспільства / І. Вікторенко // Шляхи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів : колективна монографія / за наук. ред. проф. Бадер В. І. – Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 246–307.

4. Гасвець Я. Методична компетентність як мета та результат підготовки вчителя початкових класів / Я. Гасвець // Наука і освіта. – 2012. – № 8. – С. 38 – 42.
5. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів : [монографія] / Глузман Неля Анатоліївна. – К.: Вища Школа–XXI, 2010. – 407 с.
6. Кузьминський А. І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики / А. І. Кузьминський, Н. А. Тарасенкова, І. А. Акуленко. – Черкаси: Вид. Від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – 320 с.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України № 998 від 31.12.2004 р. «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// mon.gov.ua/education/average/topic/rozv/knc/doc](http://mon.gov.ua/education/average/topic/rozv/knc/doc).
8. Природознавство. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
9. Руденко Т. Б. Формирование дидактико-методической компетентности будущего учителя начальных классов в современных условиях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Т. Б. Руденко // Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 1999. – 312 с.
10. Скворцова С. О. Теоретична та практична готовність як складові методичної компетентності вчителя математики / С. О. Скворцова // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики: збірник наукових праць. Випуск VIII; в 3-х томах. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – Т.1: Теорія та методика навчання математики. – С. 119–124.
11. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття / С. О. Скворцова // Наука і освіта. – 2009. – №4. – С. 93–96.

МЕТОДИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ОБУЧЕНИИ ПРИРОДОВЕДЕНИЮ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

И. Л. Викторенко

В статье затронута проблема методической подготовки будущего учителя к формированию предметной природоведческой компетентности младших школьников. Готовность будущего учителя к овладению методической компетентностью выступает как необходимый компонент его профессиональной готовности. Проанализированы современные взгляды ученых на понимание профессиональной и методической компетентностей учителя. Представлена авторская трактовка понятий «профессиональная компетентность учителя природоведения начальных классов», «методическая

компетентность учителя природоведения начальных классов». Статья является теоретической основой дальнейших эмпирических исследований.

Ключевые слова: *учитель начальной школы, траектория профессионального становления и роста будущего учителя, предметная природоведческая компетентность младшего школьника, компетенция – компетентность, профессиональная компетентность учителя, профессиональная компетентность учителя природоведения начальных классов, методическая компетентность учителя природоведения начальных классов, готовность учителя начальных классов к формированию предметной природоведческой компетентности младших школьников.*

PRIMARY SCHOOL TEACHER'S METHODOLOGICAL COMPETENCE IN TEACHING NATURE STUDIES TO YOUNG LEARNERS: THEORETICAL ASPECT

I. L. Viktorenko

The article deals with the problem of the prospective teacher's methodological preparation for forming young learners' subject competence in nature studies. The readiness of future teachers to master methodical competence appears as a necessary component of their professional readiness. The current scientists' views on understanding of professional and methodological competences of the teacher are analyzed. The author's interpretation of the concepts of «professional competence of the primary school teacher of nature studies», «methodological competence of the primary school teacher of nature studies» is represented. This paper is the theoretical basis for further empirical research.

Key words: *Primary school teacher, trajectory of prospective teacher's professional development and growth, young learner's subject competence in nature studies, competency – competence, professional competence of the teacher, professional competence of the primary school teacher of nature studies, methodological competence of the primary school teacher of nature studies, prospective teacher's methodological preparation for forming young learners' subject competence in nature studies.*

Вікторенко Ірина Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: viktorenko@ukr.net

Viktorenko Iryna Leonidivna – Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor of Primary Education Theory and Practice Department, State Higher Educational Establishment «Donbas State Pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine) E-mail: viktorenko@ukr.net